

ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერება ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი

ფილოლოგია არის ჰუმანიტარულ დისციპლინათა ერთობლიობა, რომელიც სწავლობს კაცობრიობის სულიერ კულტურას ამა თუ იმ ხალხის ენისა და ლიტერატურის მეშვეობით.

ფილოლოგია წერილობითი ცივილიზაციის პირმშოა. ფილოლოგია პირველად აღმოცენდა ძვ. ინდოეთსა და საბერძნეთში. ინდური ფილოლოგიის წარმომადგენლები დიდხანს უცნობი დარჩნენ ევროპისათვის, ამიტომ ევროპული ფილოლოგიის ტრადიციები სათავეს იღებს ანტიკური, კერძოდ ბერძნული წყაროებიდან.

ანტიკური ფილოლოგიის ტრადიციები შუა საუკუნეებში გაგრძელდა ბიზანტიაში, ხოლო ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ – იტალიაში. ფილოლოგიური კვლევისათვის ახალი ეპოქა დაიწყო XVIII ს-ში.

ფ. ვოლფმა (1759-1824) პირველად იხმარა ტერმინი „ფილოლოგია“ – როგორც ცალკე მეცნიერული დისციპლინის აღმნიშვნელი სახელწოდება და მისი უნივერსალური კვლევის საგნად უპირატესად ბერძნულ-რომაული კულტურა დასახა.

ასე აღმოცენდა **კლასიკური ფილოლოგია**, რომელიც შემდეგ ფილოლოგიის ერთ-ერთ დარგად იქცა. კლასიკური ფილოლოგიის ბატონობას XIX საუკუნის დასაწყისში ბოლო მოუღო ისტორიულ-შედარებითმა მეთოდმა და მისმა წარმატებებმა, რომელთა საფუძველზეც შემუშავდა **ფილოლოგიის, როგორც ენისა და ლიტერატურის შემსწავლელი მეცნიერების** ზოგადი პრინციპები თავისი შემადგენელი სპეციალური დარგებითა და დამხმარე დისციპლინებით.

გერმანიკული ფილოლოგია შეისწავლის ძველ და თანამედროვე გერმანიკულ ენებს და მათ დიალექტებს. მისი ამოცანაა გერმანიკული ენების ნორმატიული და ისტორიული გრამატიკების დამუშავება, ლექსიკონების შედგენა, გერმანიკულ ენებზე შექმნილი წერილობითი ძეგლების ფილოლოგიური დამუშავება და გამოცემა.

მეცნიერულ გერმანიკიკას საფუძველი ჩაეყარა XIX საუკუნის დასაწყისში.

იგი უშუალოდ დააკავშირებელი ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის შექმნასთან. მეცნიერული გერმანისტიკის შემქმნელებად გვევლინებიან ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის ფუძემდებლები, გერმანელი ლინგვისტი **ფრანც ბოპი** და დანიელი ენათმეცნიერი **რასმუს რასკი**.

XVI – XVII საუკუნეებში ერებისა და ეროვნული ენების ჩამოყალიბების ეპოქაში ევროპის ქვეყნებში გაიღვიძა ინტერესმა მშობლიური ენებისადმი. ამ პერიოდში შეიქმნა ცალკეული ევროპული ენების, მათ შორის გერმანიკული ენების: ინგლისურის, ნიდერლანდურის, გერმანულის, დანიურისა და შვედურის ნორმატიული გრამატიკები.

გრამატიკოსები გამოთქვამდნენ მოსაზრებებს ორთოგრაფიის, წარმოთქმის, გრამატიკისა და ლექსიკის ნორმების ნორმალიზაციის აუცილებლობის შესახებ, მოითხოვდნენ მშობლიური ენების გაწმენდას უცხოური გავლენებისაგან, ნასესხები სიტყვებისაგან.

ეროვნული თვითშეგნების ზრდამ გააღვიძა ინტერესი ეროვნული ღირებულებებისადმი, მათ შორის მშობლიური ენების წერილობითი ძეგლებისადმი. ამ პერიოდში შეგროვდა და გამოქვეყნდა უმნიშვნელოვანესი ხელნაწერები ძველ და საშუალო გერმანიკულ ენებზე.

ცალკეული გერმანიკული ენების შესწავლამ მეცნიერები მიიყვანა იმ აზრამდე, რომ გერმანიკულ ენებს შორის შეინიშნება გარკვეული მსგავსება.

ასე მაგალითად, XVII საუკუნის მიწურულს ინგლისელმა მეცნიერმა ჯ. ჰიკსმა გამოსცა რამდენიმე ძველი გერმანიკული ენის – გოთურის, ანგლო-საქსურისა და ფრანკულ-გერმანულის შედარებითი გრამატიკა.

1710 წელს პოლანდიელმა მეცნიერმა ტენ კატემ (L. Ten Kate) გამოსცა გოთური ენის გრამატიკა, ხოლო 1723 წელს აღწერა გერმანიკული ენების ძლიერი ზმნების ზოგადი კანონზომიერებანი.

XVIII საუკუნის მეცნიერებს შორის უკვე იკვეთება აზრი ენათა გენეზისური კავშირის თაობაზე, ხოლო XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში სანსკრიტის აღმოჩენამ კიდევ უფრო მიუახლოვა ენათმეცნიერები უდიდეს მოვლენას ენათმეცნიერების ისტორიაში – ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის შექმნას. სანსკრიტის ენას იმდენი საერთო აღმოაჩნდა ევროპულ ენებთან და ისე კარგად ხსნიდა მათ ფორმებს, რომ ენათმეცნიერებს თითქმის უკვე ეჭვი აღარ ეპარებოდათ იმაში, რომ ენების ამგვარი მატერიალური მსგავსება შეიძლება

შედგეი იყოს მხოლოდ მათი საერთო წარმოშობისა, მათი წარმომავლობისა ერთი საერთო წყაროდან.

ამის შესახებ წერდნენ XVIII საუკუნის მიწურულს ვ. ჯონსი (W. Jones) და ფ. შლეგელი (F. Schlegel). მათ შეამჩნიეს მსგავსება სანსკრიტის, ლათინურის, ბერძნულის, სპარსულის და გერმანიკული ენების მორფოლოგიასა და ლექსიკურ ფონდში.

(Sir William Jones, speaking to the Asiatic Society in Calcutta on February 2, 1786, said:

The Sanskrit language, whatever be its antiquity, is of a wonderful structure; more perfect than the Greek, more copious than the Latin, and more exquisitely refined than either, yet bearing to both of them a stronger affinity, both in the roots of verbs and in the forms of grammar, than could possibly have been produced by accident; so strong, indeed, that no philologist could examine them all three, without believing them to have sprung from some common source, which, perhaps, no longer exists).

გერმანიკული ენების მეცნიერულ შესწავლას, როგორც აღინიშნა, საფუძველი ჩაეყარა XIX საუკუნის დასაწყისში და დაკავშირებულია ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის ფუძემდებლების ფრანც ბოპისა და რასმუს რასკის სახელებთან. **1816 წელს ფრანც ბოპმა** პირველმა აღწერა უღლების სისტემა სანსკრიტში ბერძნული, ლათინური, სპარსული და გერმანიკული ენების შესაბამის სისტემებთან შედარებით. მან დამაჯერებლად დაასაბუთა, რომ სისტემური მსგავსება მოცემული ენების ზმნათა უღლებში შეიძლება აიხსნას მხოლოდ ერთი მიზეზით – მათი საერთო წარმოშობით (**Franz Bopp:**

On the Conjugation System of Sanskrit in comparison with that of Greek, Latin, Persian and Germanic).

რასმუს რასკმა თავის ნაშრომში „ძველი ისლანდიური ენის წარმოშობის გამოკვლევა“, დაასაბუთა გერმანიკული ენების ერთიანობა და ამავე დროს მიუთითა ზოგიერთ კანონზომიერ შესატყვისობაზე გერმანიკული ენებისა და სხვა ინდოევროპული ენების ბგერებს შორის (**Rasmus Rask: Introduction to the Grammar of the Icelandic and other Ancient Northern Languages).**

ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის ჩამოყალიბებაზე დიდი გავლენა მოახდინა იაკობ გრიმის ორტომიანმა ნაშრომმა „გერმანული ენის გრამატიკა“, რომლის I ტომი გამოვიდა 1819 წელს, ხოლო II – 1822 წელს.

ამ ნაშრომში ი. გრიმმა გერმანული ენის გრამატიკის აღწერისას პირველად გამოიყენა სხვა გერმანიკულ ენებთან მისი შედარების მეთოდი.

ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის შემქმნელებმა არა მარტო დაასაბუთეს დებულება ენათა ნათესაობის შესახებ, არამედ საფუძველი ჩაუყარეს მონათესავე ენების ფაქტების მეცნიერულ შესწავლას ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის საფუძველზე.

ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების ძირითადი მეთოდია. იგი შეისწავლის მონათესავე ენების განვითარების გზებს მათი შედარების საფუძველზე.

მონათესავე ენებს გააჩნიათ, როგორც საერთო ლინგვისტური ნიშნები, ასევე განსხვავებული ნიშნებიც. საერთო ნიშნები, როგორც წესი, ფუძე ენიდან მოდის; განსხვავებული ნიშნები კი ენების განვითარების, დიფერენციაციის პროცესის შედეგად წარმოიქმნება. შედარებამ უნდა გვიჩვენოს, როგორ წარმოიქმნება ეს განსხვავება, შეგვაძლებინოს მონათესავე ენათა წარმოქმნის, მათი ისტორიის რეკონსტრუქცია.

მონათესავე ენათა შედარება გულისხმობს მოცემული ენების ფონეტიკური, მორფოლოგიური, სინტაქსური და ლექსიკური დონეების შედარებით შესწავლას. ამგვარი შედარების მიზანია კანონზომიერი შესატყვისობების დაკვება ყველა დონეზე (ფონოლოგიურ, მორფოლოგიურ, სინტაქსურ და ლექსიკურ დონეებზე). თუ ორი ან მეტი ენის შედარების შედეგად გამოვლინდება კანონზომიერი შესატყვისობები ყველა დონეზე, განხილული ენები შეიძლება მივიჩნიოთ მონათესავე ენებად.

რა არის კანონზომიერი შესატყვისობა?

რა ტიპის შესატყვისობა შეიძლება მოვიჩნიოთ კანონზომიერად?

ამ საკითხის გასაშუქებლად მივმართოთ კონკრეტულ მაგალითებს.

დავიწყოთ ლექსიკური დონიდან: „ხელის“ აღმნიშვნელი სიტყვა ძველ ინგლისურში (OE) არის **hand**, ძვ. ზემოგერმანულში (OHG) **hant**, გოთურში (Gt) **handus**, ძვ. ისლანდიურში (O Icel) – **hond**. მაშასადამე, **hand** გერმანიკული წარმოშობის სიტყვაა.

OE – sand,	OHG – sant,	O Icel – sandr (sand)	
OE – eorþe,	OHG – erda,	Gt – airþa,	O Icel – jorD (earth),
OE – singan,	OHG – singan,	Gt – siggwan,	O Icel – singva (to sing),

OE – findan, OHG – findan, Gt – finban, O Icel – finna (to find),
 OE – grene, OHG – gruoni, O Icel – gr&n (green),

ზემოთ მოყვანილი სიტყვებიც გერმანიკული წარმოშობისაა.

OE – beard, OHG – bart, ლატვიური – barda, რუსული – борода.

ეს სიტყვა კი ინდოევროპული წარმომავლობისაა, რადგან მას აქვს მონათესავე ფორმები ინდოევროპულ ენათა ოჯახის სხვადასხვა შტოებში (გერმანიკული, ბალტიკური, სლავური).

ქვემოთ წარმოდგენილი სიტყვები ასევე ინდოევროპულ ლექსიკონს განეკუთვნება.

დედა

ძვ. ინდ. mātār; ძვ. სპარს. mātar; ძვ. ირლ. mǝthir; ძვ. ზ. გერმ. muoter; ძვ. ინგ. mōdor; ლატვ. māte; პრუს. mūti, mothe; ძვ. სლავ. mati.

მამა

ძვ. ინდ. pitār; ავესტ. pitar; ბერძ. patēr; ლათ. pater; ძვ. ირლ. athir; გოთ. fadar; ძვ. ინგ. fæder; ძვ. ზ. გერმ. fater.

ძმა

ძვ. ინდ. bhrātar; ძვ. სპარს. brātar; ლათ. frāter; ძვ. ირლ. brath(a)ir; გოთ. brōþar; ძვ. ისლ. broðir; ძვ. ზ. გერმ. bruoeder; ძვ. ინგ. brōþor; პრუს. brāti; ლიტ. broterėlis; ძვ. სლავ. brat(r)ŭ.

ქვრივი

ძვ. ინდ. vidhāvā; ლათ. uidua (გაშორებული ან გაუთხოვარი ქალი); გოთ. widuwō; ძვ. ინგ. widuwe; ძვ. ზემო გერმ. wituwa; პრუს. widdewu; ძვ. სლავ. vŭdova „вдова”.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ სიტყვებმა სხვადასხვა ენებში განსხვავებული ფონეტიკური ცვლილებები განიცადა, ამ ენების ფონეტიკური პროცესების შესაბამისად, ეჭვს არ ბადებს მათი მსგავსება, ეჭვს არ ბადებს ის, რომ ამ ენებს შორის არის კანონზომიერი შესატყვისობები ლექსიკის დონეზე.

მორფოლოგიურ დონეზე ამგვარი შესატყვისობები დაიძებნება არსებითი და ზედსართავი სახელების, ნაცვალსახელების ბრუნვის დაბოლოებებში, ზმნების უღლებაში და სხვა.

მაგ:	რუსული верчу вертишь вертит	ლათინური verto vertis vertit	გუთური wairþa wairþis wairþip	გერმანული werde wirst wird
	вертим вертите вертят	vertimus vertitis vertunt	wairþam wairþip wairþand	werden werdet werden

გოთური

ძველი ინგლისური

მხ. რ. სახ. dagis (დღე)	stān (ქვა)
ნათ. dagis	stānes
მიც. daga	stāne
ბრ. dag	stān
მრ.რ. სახ. dagōs	stānas
ნათ. dagē	stāna
მიც. dagam	stānum
ბრ. dagans	stānas

ამ შემთხვევაშიც, მიუხედავად იმ ფონეტიკური ცვლილებებისა, რაც ფორმათმწარმოებელმა მორფემებმა განიცადა სხვადასხვა ენებში, ადვილად დგინდება ამ მორფემების ნათესაობა. ის განსხვავებები კი რაც ზემოთმოტანილ სქემაზე ჩანს, ადვილად აიხსნება ფონეტიკური შესატყვისობებით.

რადღა კანონზომიერი შესატყვისობები ფონოლოგიურ დონეზე? კვლავ მივმართოთ კონკრეტულ მაგალითს.

ქართული და მეგრული ენები მონათესავე ენებია. მათი ნათესაობა ფონოლოგიურ დონეზე დასტურდება შემდეგი კანონზომიერი შესატყვისობებით.

ქართულ ე-ს მეგრულში შეესატყვისება ა, ქართულ ა-ს მეგრული ო, ქართულ ძ-ს მეგრული ჯ, ქართულ ც-ს მეგრული ჩ და ა.შ.

<u>მე</u>	<u>ძმა</u>	<u>ერთი</u>	<u>კაცი</u>	<u>ძადლი</u>
<u>მა</u>	<u>ჯიმა</u>	<u>ართი</u>	<u>კოჩი</u>	<u>ჯოლორი</u>
<u>ცხელი</u>	<u>წითელი</u>	და ა.შ.		
<u>ჩხე</u>	<u>ჭითა</u>			

ასევე, ინდოევროპულ **p, t, k**-ს გერმანიკულ ენებში შეესატყვისება **f, þ, h**.
მაგ:

სანსკრიტი (Sans) – **pitar**
ბერძნული (Gr.) – **pater**
ლათინური (Lat.) – **pater**

გოთური (Gt) – **fadar**
ძვ. ზემოგერმანული (OHG) – **fater**
ძვ. ინგლისური (OE) – **f&der.**

ლათინური (Lat.) – **piscis**

გოთური (Gt) – **fisks**
ძვ. ზემოგერმანული (OHG) – **fisc**
ძვ. ისლანდიური (O Icel) – **fiskr**

ლათინური (Lat.) – **mentum**

გოთური (Gt) – **munþs**
ძვ. ინგლისური (OE) – **muþ**

მაშასადამე, თუ ამგვარი კანონზომიერებები გამოვლინდა ყველა დონეზე შეიძლება ვიმსჯელოთ ენათა ნათესაობაზე და ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის გამოყენების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მხარე არის სწორედ ენათა ნათესაობის აღმოჩენა კანონზომიერი შესატყვისობების დაძებნის საფუძველზე.

ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის გამოყენების მეორე უმნიშვნელოვანესი მხარე არის რეკონსტრუქცია.

მონათესავე ენების ენობრივი ერთეულების (გარეგანი რეკონსტრუქცია) ან ერთი ენის განვითარების სხვადასხვა ეტაპების ფაქტების (შინაგანი რეკონსტრუქცია) შედარების საფუძველზე შესაძლებელია პირველწყაროს, არქეტიპის რეკონსტრუქცია.

ისტორიულ-შედარებით მეთოდს გამოყენების სხვა მხარეებიც აქვს, მაგ. ენობრივი ფაქტების ქრონოლოგიის დადგენა, ენობრივი მოვლენების არეალის განსაზღვრა და სხვა.

ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის აღმოცენების დღიდან გერმანიკული ენები ყოველთვის იყო კომპარატივისტიების ყურადღების ცენტრში. შედარებითი კვლევა-ძიების შედეგად მოპოვებულია მნიშვნელოვანი მონაცემები გერმანიკული ენების ფონემური შემადგენლობის, მორფოლოგიური წყობისა და ლექსიკის შესახებ, ასევე დადგენილია გერმანიკული ენების ბევრი საერთო ლინგვისტური ნიშანი, რომელიც შეიძლება მივაკუთვნოთ პროტოგერმანიკულ ან პროტოინდოევროპულ ენობრივ მდგომარეობას.

თეორიული კურსი „გერმანიკული ფილოლოგიის საფუძვლები“ ითვალისწინებს გერმანიკული ენების საერთო ლინგვისტური ნიშნების შესწავლას, რომლებიც დასტურდება ამ ენების ფონოლოგიურ, მორფოლოგიურ და ლექსიკურ დონეებზე. ეს ის ნიშნებია, რომლებიც საფუძველს გაძლევს გერმანიკული ენები ახლომონათესავე ენებად მივიჩნიოთ.